

DE OUDSTE PHARMACEUTISCHE ORDONNANTIËN VAN ANTWERPEN

door Dr D. A. WITTOP KONING.

In mijn vorige artikel (1) kon ik geen voldoende uitleg geven van de uitspraak van Broeckx (2) dat de oudste pharmaceutische ordonnantiën van Antwerpen « datent du commencement du 15me siècle ».

De oudste keur die mij toen bekend was dateerde immers van 1447. Een ongedateerde aanhaling van van Eyck (3) uit het boekje van Sergijseels (4) meende ik toen ook op dit laatste jaar te moeten stellen. Door vriendelijke bemiddeling van collega van Eyck heb ik nu inzage kunnen krijgen van het bovenstaande boekje van Sergijseels waaruit bleek dat de bedoelde passage niet uit 1447 maar uit 1422 dateert. Toen stelde dus de Meersse een reglement op tegen de inbreuken op het juiste gewicht en de hoedanigheid der waren. Toen reeds was dus de verkoop van geneesmiddelen zonder dat deze door de dekens van de Meersse gekeurd waren verboden, terwijl ook allerlei met name genoemde vervalsingen verboden waren.

Hierop volgt dan de keur van 1447, die ik in de meer uitgebreide vorm van 1460 in mijn vorig artikel opnam. Het bleek dat deze keur in 1499 nog in gebruik was. Belangrijk hierin was dat in de verkoop van confecten, emplastra, zalven en simplicia Antwerps gewicht werd voorgeschreven.

Het bleek mij verder dat de keur van 1499, waarvan ik U de vorige keer slechts een door het gemeentearchief verstrekte samenvatting kon geven, in herdruk met de letter van Platin in plano uitgegeven werd (afb. 1). De volledige tekst laat ik hier volgen.

GEBODEN ENDE VUTGEROEPEN BY BALTAZAR VAN YMMERSSEEL, ONDERSCHOUTET, BURGEMEESTEREN ENDE RAEDE VAN DER STAD VAN ANTWERPEN, III^a AUGUSTI ANNO XIV^c.XCIX.

Men condicht ende gebiedt van sHeeren ende van der Stadtwegen, want men bevonden heeft ende dagelycx soe lanck soe meer bevindt de grote confusiën ende inconveniënten die gebueren int maken ende conficiëren van den tiriacken dat hem eenyegelyc van om voidrane wie hy zy verdrage ennige tiriacke te maken oft te conficiërene van alleene deghene die de doctoren in mediciniën ende de expertste appotecarysen deser stad overgegeven hebbende den dekens ende gezworenen van der meerssen ambachte gelyc ende alsoe de ordinantie daerof gemaect dat is begrepen ende alsoe hierna volght.

Item is geordineert omme de voirs. confusiën te verhueedenen dat men alleene maken sal tyriacam dyatesseroen want andere tiriacken alhier nyet wel mogelyc en syn te makene, ende sal eenyegelyc die dese tiriacke maken ende conficiëren wille, bynnen der stad Antwerpen, die sal voerdane gehouden syn de materialia ongemengt te latene, ende die te brengene optes voirs. ambachts camere, omme die by den voirs. dekens oft hueren gedeputeerden gewaerdeert ende gecoert te wordene, ende alsoe gewaerdeert synde sullen de voirs. dekens eenen deputeren dise metten genen die der materialia vracht heeft, gaen sal ter moelen daer die gestampt sullen worden ende aldaer soe lange blijven tot dat die gestampt syn. ende dat oick gedaen synde, sullen zy tsamen de materialia brengen ter plaetsen daer tzeem gedispruneert sal wesen ende sal deselve gedeputeerde van daer nyet scheyden, voere aen der tyt dat deselve tiriacke geconficieert sal syn.

Item selen oic gehouden syn de voirs. tiriacke dyatesseroen gemaect synde die geheel te latene sonder die in al oft in deele te vercoopene oft te penninc waerdene, tot aen der tyt ende wylen dat de voirs. dekens ende gezworenen nu synde ende by tyden wesende de kennisse ende wete hen gedaen synde die gewaerdeert ende gepasseert sullen hebben ende selen deselve dekens de voirs. tiriacke gepasseert synde gehouden syn daer vut te nemene eenen monster oft proeve ende alsdan deselve tyriacke besegelen met des ambachts segele ende daertoe stellen by den voirs. segel te wetene deen deken dierste half jaer ende dander deken dander half jaer, elc zynen segel oft merck opte peyne nabescreven.

* Naar een mededeling in de Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux, te Antwerpen op 12 mei 1956.

(1) D. A. Wittop Koning, De rol van Antwerpen in de geschiedenis van de pharmacie. Pharm. Tijdschr. België 32, 5 (1955).

(2) C. Broeckx, Histoire du Collegium Medicum Antverpiense. Anvers 1858.

(3) Jef van Eyck, Wat weet ge over den Apotheker, Antwerpen 1944.

(4) E. Sergijseels, Chronyke der Antwerpsche Apothecarissen 1422-1835. Antwerpen z.j.

Item selen oick dieghene die de voirs. tyriacke in toecomenden tyden conficieren sullen, gehouden syn ten eynde dat de eere van der stad ende den gemeynen besten daerinne bewaert worde, te doene hueren behoerleken eedt, soe dicke ende menichwerven als zy by den voirs. dekens ende gezworenen oft ennigen van hen versocht sullen syn, dat zy in de voirs. confectie nyet anders gedaen en hebben, laten doen oft weten doen by henselven oft iemande van hueren wegen, dan de materialieën en de speciën hen gewaerdeert ende gepasseert synde, noch dat zy deselve tyriacke dyatesseron nyet valschen. lengen, mengen oft oic van hueren besegelden vaten doen en selen, laten doen oft weten in andere, noch dat zy oic zyns den tyden van deser ordinancien gedaen en hebben oft weten doen (ende dat zy die oic vercoopen ende pennincwaerden sullen ende gedaen hebben, soe hen die gepasseert ende besegelt is geweest) ongevalscht ende ongemengt ende dit al opte peyne van sesse gouden ryders te bekeerene in der manieren ende alsoe doude statuten ende privilegiën dat inhouden ende begrypen.

Item sal oick eeniegelyc die tyriacke vercoept van binnen oft van buyten, gehouden syn op syne vaten den tytel van de voirs. tyriacken dyatesseron oft andere behoerlic besegelt synde te stellene ende oic te doene in soe verre zy des versocht worden hueren eedt dat zy deselve besegelde tyriacke nyet gelengt oft gevalscht en hebben, laten oft weten doen als voirs. is, ende henlieden van nu voidane verdragen ennige andere ongesegeelde tyriacke binnen der stad van Antwerpen te veylenen, te vercoopene oft te pennincwaerdene in enniger manieren oft peyne voirs.

Ende sullen de voirs. dekens ten eynde dat nyemant ignorantie en derf pretenderen gehouden syn trecept van den tyriacken dyatesseron metter voirs. ordinancien in een berdt te hangene op huer camere eeneniegeliken openbaer oic opte peyne voirs.

Deze keur houdt zich dus nog uitsluitend bezig met de bereiding van de theriak. De grondstoffen moesten eerst gekeurd worden terwijl ook tijdens de bereiding toezicht gehouden werd. De vervaardigde theriak werd in verzegelde vaten verpakt. De vervaardigers werden beëdigd. Het recept voor de theriak werd op een bord in de Meerssekamer gehangen. Eerst op 17 Augustus 1517 wordt deze keur uitgebreid met een zuiver pharmaceutisch gedeelte, niet slechts handelende over de bereiding van de theriak in het groot, maar ook over de bereiding van « salven ende emplastren en andere confectien der specerijen ende apotecariën ».

De tekst van deze keur wordt in handschrift bewaard op een soort drieluikje dat op de kamer van de Meersse gestaan heeft en zich thans in het gemeentearchief bevindt. De beide zijluiken dragen recepten voor de zalven en pleisters. Het geheel vormt eigenlijk de eerste Antwerpse Pharmacopee. (Afb. 2).

Aangezien noch Broeckx, noch Sergijssels, noch van Eyck op deze keur ingaan, moge deze hier in extenso volgen :

Om des wille dat de heeren marcgrave borghemeester en scepenen der stad van antwerpen bevonden hebben en daghelicx soe lancx soo meer bevinden, vele en diversche grote fauten en ghebreken die ghebueren int maken en conficieren vanden triaclen salven ende emplastren en andere confectien der specerijen ende apotecariën, aengaende by dien dat de ordinancien in voorledenen tiden d'op ghemaect niet breet ghenoech en syn gheextendeert. En sonderlinge om te remedieren alsulcke fauten ende confusyen als daghelicxs meest int maken en conficieren vand'salven en emplastren ghebueren.

Desghelycx om een yeghelick die de macht niet en hebben triacam magna galieni te vervallen (5) oft oock te copen, ende om de selve die hen mit vercoopen d'triacien salven en emplastren ghenere in goeder eerlicker en behoerlicker neringhe te houden Soe cest dit de dekens ghezwornen en ouders van den ambachte van d'meersen der voorscreve stad in den jare vyftienhondert seventiene opten XVII dach in augusto wt bevele van minen heeren voorghenaemt, alle dinghen in sinen state oversien, by ripen rade en advise d'doctoren in medecine en expeerste apotecarisen derselver stad. Niet alleene omde ongheregheltheit die langhe in desen gheweest is, mer oock om all quaet ende perikel toecomende te verhueden gheordineert overdragen en uit bevele van minen heeren voorscr ghesloten hebben eendrachtelick dat een yeghelick wie hy si die triacien salven en emplastren maken willen oft ghewoonlic syn de conficieerne en te makene henlieden van nu voortane inde ghene die sy maken selen reguleren en houden na de maniere en ordinancie soe de voorscr doctoren dat den voorscrevene dekens en ghezwoorne autentilick. Te weten de triacle ghenaemt diatesseron nagaende de descriptie van avicenne en de salven en emplastren na de discriptie van antidotario Nicolai salernitani en

nagaende oock ande famose doctoren in gheschrifte ov(er) gegeven hebben. Ten einde dat alle de confectien en oock de recepte van triaclen diatesseron en vanden salven en emplastrén ghelyck en alsoe hier na verclaert ende bescreven staet ghemaect en onderhouden mogen weerden.

Item soe wie dese triacle diatesseron oft eenighe salve ende emplastrén binnen der stadt van antwerpen sal willen maken ende conficieren die sal ghehouden syn al voor en eer hy de materialia off cruden daer toe dienende ghepoedert ghebroken ghesmolten ghestoten oft ghemenct sal hebben. Te gane biden dekens ghezwornen oft ander daertoe vanden dekens ghedeputeert zynde ende aldaer oorlof ende consent moeten hebben vanden selven, om die triaclen salve ende emplastrén te moghen maken ende te moghen dispenseren om te weten oft die ghene die dat maken willen daer af goet verstant hebben ende oft sy die triacle salve ende emplastrén na de descriptie voorsz oprecht maken cunnen.

Ende soe wie dat oorlof ende consent hebben sel te maken ende te conficieren de voorsz triacle salve en emplastrén die sal na desen dach voortane gehouden ende verbonden syn de materialia onghemenct te latene en die te wetene de materialen van den triaclen op des voorsz ambachts camere te bringhene. Ende de materialen vanden selven salven ende emplastrén ghelyck populierbotten metten berghensmeer ongheminct was terbentyn ende der ghelycke onghesmolten de groene cruden onghestoten en onghefrocieert (6) ende andere droghe materialen onghepoedert ende al onghemenct te latene, ende dat ter plaetsen alsoe voorscreve is. Ende aldaer men de salve en emplastrén maken sel omme alle de materiale aldaer by den ghenen die daer toe gheordineert selen syn ghevisiteert en ghecuert te werdene. Ende die alsoe ghewerdeert synde sullen de voorscreve dekens eenen deputeren Te weten totten triaclen die metten ghenen die de materialen op de camere ghebracht heeft gaen sal ter molen oft ter plaetsen daer die ghepoedert selen worden. Ende daer soe langhe bliven totter tyt tot dat die alle ghepoedert selen syn ende dat ghedaen synde, sullen sy tsamen de materialen vanden triaclen bringhen ter plaetsen daer 'zelve ghedispumeert sal wesen. Ende aldaer soe langhe bliven tot dat die tsamen ghemengt en gheconficieert sullen syn Ende aengaende der salven ende emplastrén sal de selve ghedeputeerde daer soe langhe by blive ende van daer niet sceiden voor der tyt tot dat de gruene cruden ghestampt ende tsap daer uit ghedut ende de materialia ghepoedert ende ghestoten en oock tot dat dwas terbentyn berghensmeer ende der ghelycke by een ghesmolten desghelyck oeck daer by syn alsinen de populier botten metten berghensmeer menghen sal. En tot dat die salve ende emplastrén volmaect ende ghemenct selen syn Ende de selve ghedeputeerde sal gehouden den dekens voorscreven over te bringhen in gheschrifte van den salve ende emplastrén van eenen yeghelicken tghewichte. Des ghelycs van den triaclen de menichte des ghewichts van den poedere ende zeeme (7) Omme te wetene hoe vele van elck ghemaect ende gheconficieert is gheweest Ende de ghene die de salve emplastrén ende triaclen maken sal sal sculdich syn te ghevene ende te betalene voor alle de moeyte te wetene vanden triaclen ende salven, voor elck hondert ponden twee stuvers, Ende voor elcke maniere ofte soorte van emplastrén een stuv.

Item de voorscreven maniere onderhoudende soe en sal men gheene emplastrén oft triaclen moghen vercopen in al oft in deele voor der tyt toe dat de voorscreve dekens ghezwornen oft andere ghedeputeerde daertoe te weten de salven ende emplastrén beseghelt sullen hebben. En de triaclen desghelycs niet moghen vercopen si en hebben eerst ghestaen haere behoorlickén tyt van fermentacien te weten iijj maenden na dat die als voorscreven is volmaect sal syn. Ende ten eynde vanden vier maenden voorsz ende niet eer sullen de dekens nu synde en by tiden wesende die triacle bezeghelen al na der ouder oordinancien en privilegyen en inder manieren alsoemen oock den groenen ghinghebeer sculdich ende ghewonlicke is te bezeghelen.

Item sullen de voorscreven dekens als dan de voorscreven triacle diatesseron gheconficieert synde ende des ghelycs van den salve daer uit nemen eenen monster oft proeve ende den datum vanden iare ende daghe, ende oock de menichte van den ghewichte der gheconficieerden triaclen salven ende emplastrén sculdich syn te noteren ende te scriven in een boeck op des ambachts camer liggende voor den toecomende tyt.

Item alle die ghene die inder maniere als vore de voorscreven salven emplastrén en triaclen ghemaect gheconficieert ende doen bezeghelen hebben sullen ghehouden syn die selve salven ende triacle te laten in huere vaten ende tonnen daer die eerst mael inne bezeghelt syn gheweest. Sonder die in ander vaten te moghen doen

Ende waert bi alsoe dat si die in andere vaten oft tonnen doen willen onvercocht synde in dien ghevalle sullen si sculdich syn dat te kennen te gheve En alsoo in presencien vanden ghenen die daer toe ghedeputeert sal syn de selve triacle en salve in ander vaten oft tonnen doen Ende dan sel men die selve tonnen moeten beseghelen als vore. Waert oock by alsoe dat si eenighe salve oft triacle vercochten met menichten om binnen die stadt met ponden uit te penneweerden (8) sullen in dien ghevalle oock sculdich syn de selve vaten oft tonnen te doen zeghelen en dit op den cost van den cooepere oft oock ghebuerde dat de vreemde coopman eenighe triacle oft salve cochte tot XXV ponden oft daer boven om buten deser stadt te vercopen te penneweerden oft te besighen en dat die coopman dieselve salve oft triacle begheerde bezeghelt te hebben dat sullen de vercoopers den dekens sculdich syn te kennen te gheven ende den cooper dat niet moghen weygheren. En alsoe de salve ofte triacle doen bezegelen op des coopers cost. Ende dit al op de peine van sesse gouden riders te bekeeren in der manieren alsoe de oude statuten ende privilegyen dat inhouden ende begripen.

Item sullen oock alle die ghene die de voorscreven triacle salve ende emplastren in toecomenden tiden oncficieren sullen ghehouden syn te doene hueren behoerlick eedt inder manieren ende alsoe de leste oordinancie van den triaclen ghemact ende ghepubliceert voortyts dat in hout ende begryp.

Item sal oock ene yeghelyck die triacle salve oft emplastren vercoopt van buten oft van binnen ghehouden syn op sine vaten den tytel van der voorscreven triaclen diatesseron oft andere salve ende emplastren oock behoerlick bezeghelt synde te stellene ende oock te doene in soe verde sy des versocht werden hueren eedt dat si die selve triacle salve oft emplastren niet ghelengt oft ghevalst en hebben Oeck al inden manieren alsoe dat in de voorscreven leste oordinancie gheseecht is ende gheordineert Ende hen lieden van nu voortane verdraghen (9) enighe andere ongezeghelde salve emplastren oft triaclen binnen deser stadt van antwerpen te veilene te vercopene oft te penneweerden in eenigher manieren Ende dit al op de peyne voorsz.

Descriptio Tiriace diatesseron auctore avicenne libro 5to summa prima Tractatu primo capitulo.

R/ genciane romane, baccarum lauri, aristologye lon(ga) (10), mirrhe ãã partes equales terantur et conficiantur cum melle despumato secundum quantitatem sufficientem.

De recepten van de salven :

Ungentum dialtea

R/ Radicum malvavisci (11) lb 4, semini lini, fenugreci añ lb ½ squilli, terbentine, galbani, gu(mm)i ederi (12) aa ʒ iiij, colofonie, resini añ lb. 1 olei lini lb viij cere citric lb 1 ½ fc ungtm secundu artem.

Ungentum populeon

R/ Oculorum (13) populeonis lb iiij foliorum ma(n)d(ra) gore, papaveri nigri, cimaru (14) rubi, iusquiami, solatri (15), lactuce, crassule (16) maioris et minoris, portulace (17), semper vive (18), Bardane umblici veneris, violarii añ m iiij vini albi odoriferi lb iiij auxu(n)gia porcine lb xij fc ungtm.

Ungentum at Fracturam

R/ cere citric, resine, olei communis, terbentie añ lb 1 liquefc simul fc ungtm.

Ungentum de cerusa album scdm rasum

R/ cere albe, ceruse aa ʒ iiij olei rosaru lb 1, albuminiem ovorum conquassatorumi iiij^{or}, camphore ʒ iiij^{or} sed secundum aliquot camphore ʒ ij, aque rosarum, qs sufficiat. fc scds artem.

Ungentum agrippa

R/ radicum brionie lb ij radicum siccidis (19) lb 1, squille lb ½, yreos ʒ iiij, radicum philicx, tribuli marini (20) et ebuli (21) añ ʒ ij, olei leuci lb v. cere lb 1. fc ungtm.

Ungentum arragon

R/ Rorismarini, radicum iari (22) maioram, radicum squille, serpilli rute, radicum siccidarum añ ʒ iiij, foliorum lauri, salvie, savine (23) añ ʒ ij, poliecarie (24), maioris et minoris añ ʒ vi nepite (25), foliorum siccidarum añ ʒ iiij olibani, masticis añ ʒ vi, piretri, euforby, (pip(er)is, z(in)z(iberis) añ ʒ vii olei musscellini (26) petroly ʒ 1, adipis ursi, ʒ iiij, butiri recent ʒ iiij, olei communis. lb viij. cere lb 1 ½ fc ungtm secundum artem.

Ungentum fuscum

R/ masticx, olibani, armoniaci, serapini (27) teribentine añ ʒ 1, clofonie ʒ iiij, picis navalis lb ½, olei communis lb 1 ½, cere ʒ iiij fc ungtm.

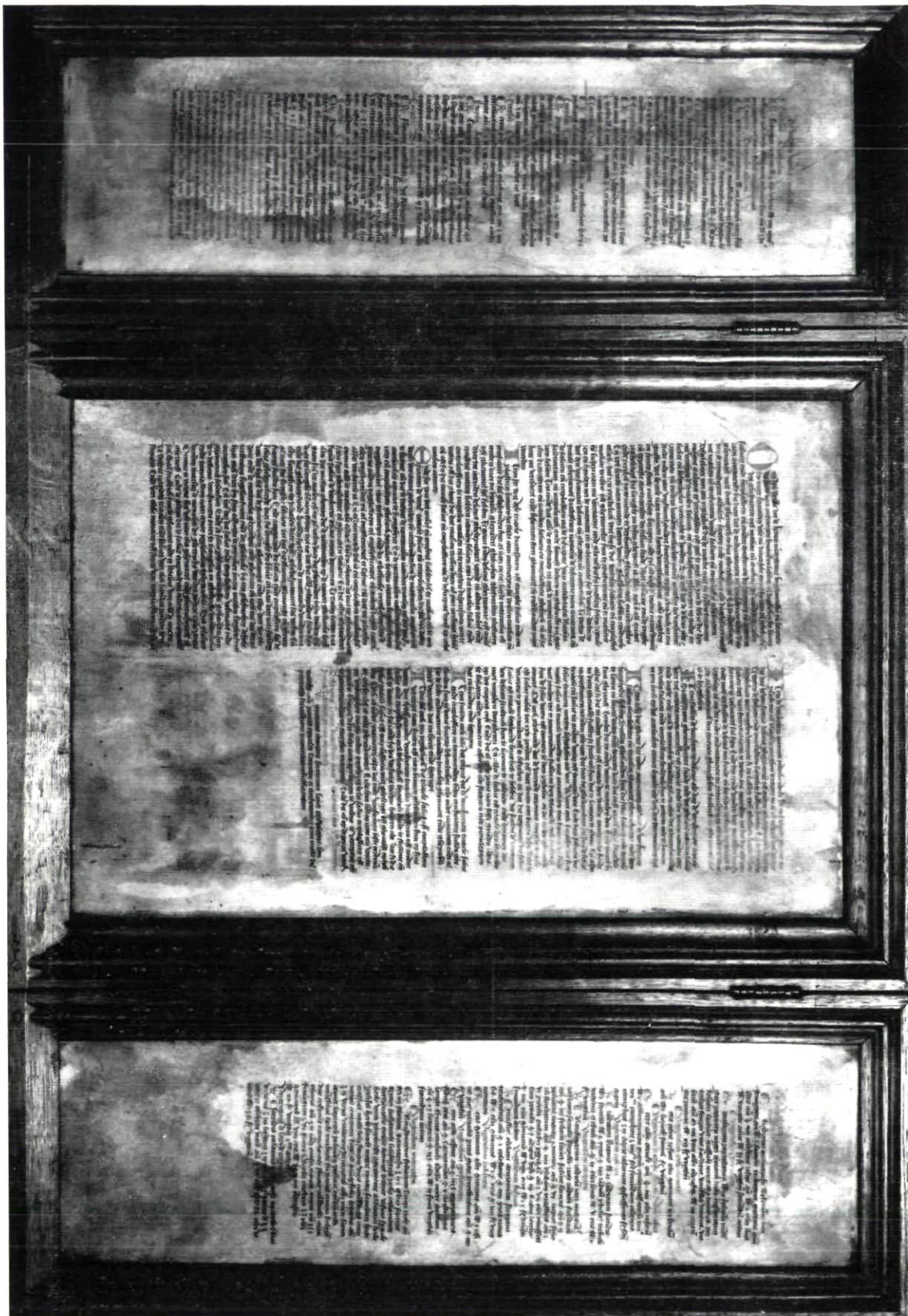

GEBODEN ENDE VUTGEROEPEN BY BALTAZAR
VAN YMMERSSEEL, ONDERSCHOUTET, BURGE-
MEESTEREN ENDE RAEDE VAN DER STAD VAN
ANTWERPEN, III. AUGUSTI ANNO XIV. XCIX

Men concht ende gebiet van s'weeren ende van der schabwegen, want men bedonden heeft ende dagelx
sae lanch soe meer bedint de grote confusien ende inconuenienten die gebueren int maken ende confusieren
van den tiriacken dat hein renpegele van om boisdane wie hy is verdrage ennige tiriacke te makene oft te
confusierene van alleene begheue die de doctoren in medeciniën ende de expertise apotecarijpen deser stad
oueregeuev hebbende den bekens ende geywoorenen van der meessen ambachte gelix ende alsoe de ordinantie
daerint gemaect dat is begrepen ende alsoe hierna volght. w w w w w w w w w w w w w w w w
Item is gordinieert omme de boirs, confusien te verhuudenen dat men allene maken sal tiriackan opatesseron
want andere tiriacken alhier niet wel nagelepe en sijn te makene, ende sal renpegele die dese tiriacke maken
ende confusieren wille, oppen der stad van Antwerpen, die sal boisdane gehouden sijn de materialia ongem-
mengt te latene, ende die te drengene optes boirs, ambachis camere, omme die by den boirs, bekens oft hueren
gebruyterden getwaerdeert ende gecoeert te wordene, ende alsoe getwaerdeert sijnde sullen de boirs, bekens
eene metten genen die der materialia vracht heeft, geen sal ter moelien daer die gestampt
sullen worden ende alsaer soe lange blijven tot dat die gestampt sijn, ende dat oick gebaen sijnde, sullen sy
toemmen de materialia drengen ter plaatsen daer sijnem gedisordineert sal wesen ende en sal deselbe gebruy-
teerde van daer niet schepden, boere aen der tyt dat deselbe tiriacke geconflicteert sal sijn. w w w w w w w w w w w w w w w w
Item selen oic gehouden sijn de boirs, tiriacke opatesseron gemaect sijnde die geheel te latene sonder die in
al oft in deele te beroopene oft te penninc waerdene, tot aen der tyt ende wpen dat de boirs, bekens ende
gejwoorenen nu sijnde ende by tyden wesende de kemisse ende wete hen gebaen sijnde die getwaerdeert ende
gepassereert sullen hebben ende selen deselbe bekens de boirs, tiriacke gepassereert sijnde gehouden sijn daer
but te nemene eene monster oft probe ende alsoe deselbe tiriacke besgelen met des ambachis segele ende
daertoe stellen by den boirs, segele te wietene den bekens dierste half jaer ende dan der bekens dander half jaer,
elic sijnen segele oft merck opte peyne nabescreuen. w
Item selen oick dieghene die de boirs, tiriacke in toecomenden tyden confusieren sullen, gehouden sijn ten
eynde dat de eere van der stad ende den gemeynen besten daerinne bewaert worde, te doene hueren behoerliken
eert, soe dieke ende menlichtwerten als sy by den boirs, bekens ende gejwoorenen oft enigen van hen versoekt
sullen sijn, dat sy in de boirs, confusie niet anders gebaen en hebben, laten doen oft weten doen by hensenben
oft isruande van hueren wagen, van de materialien en de spreien hen getwaerdeert ende gepassereert sijnde,
noch dat sy deselbe tiriacke opatesseron niet dalschen, lengen, inengen oft oic van hueren besegelden baten
doen en selen, laten doen oft weten in andere, noch dat sy oic sijnen den tyden van deser ordinancien gebaen
en hebben oft weten doen (ende dat sy die oic beroopene ende pennincwaerden sullen ende gebaen hebben, soe hen
die gepassereert ende besegelt is gewees) onghelacht ende ongemengt ende bit al opte peyne van sesse
gouden rybers te bekerene in der manieren ende alsoe doue statuten ende priuilegien dat inhouden
ende begrypen. w
Item sal oick renpegele die tiriacke beroept van bimen oft van buyten, gehouden sijn op sijnne baten
den tytel van de boirs, tiriacken opatesseron oft andere behoerlic besegelt sijnde te stellene ende
oic te doene in soe verre sy des versoekt worden hueren eert dat sy deselbe besegelde tiriacke
niet gelengt oft gehelacht en hebben, laten oft weten doen als boirs, is, ende henlieden
van nu boisdane verdragen ennige andere ongssegelde tiriacke binnen der stad
van Antwerpen te beplete, te beroopene oft te pennincwaerden in enniger
manieren ofte peyne boirs. w
Ende sullen de boirs, bekens ten eynde dat sijnemant ignoerantie en
dret pretreidenen gehouden sijn trecept van den tiriacken
opatesseron metter boirs, ordinancien in een berbe te
hangene op huer camere eenenigelliken openbaer
oic opte peyne boirs. w w w w w w w w

Afb. 1. - Tekst van de keur van Antwerpen uit 1499.

Afb. 2. - Het drieliukje uit het archief te Antwerpen met de tekst van de keur van 1517. Links de recepten voor de zalven, rechts voor de pleisters.

Unguentum basilicon

R/ cere communis, olei communis añ lb ½ resine, picx navalis, picis grece, terebentine, añ ʒ iiij fc ungtm.

Unguentum apostolorum

R/ cere albe, resine, añ ʒ iij ½ . oppoponacis, floris eris (28) añ ʒ ½ armoniaci ʒ 4 aristologie longe, thuris (29) masculi, Bdellij. mirre. galbani añ ʒ 1 ½ litargirij ʒ iij ½ . olei lb ij facit ungtm secundum artem.

Ungentum marciaton

R/ Rorismarini, foliorum lauri, rute añ m iij. florum tamarisci ʒ ij ½ elbru (30) savine orimi (31) balzamite (32), lilifagus (33) polij calamente arthemisie, enule, betonice, brance ursine (34) sp(er)gule (35) herbe venti (36) pinpinelle agrimonie, absinthii, herbe pa(ra) lisis (37), herbe sancte marie (38), cimari sambuci, herbe cras-sice (39), millefolij, semper vive camedreos, centinervie (40) centaurie, fragule (41) quinquefolij (42), tetráhit (43) añ ʒ ij urtice, violarum papaveris albi, me(n)te sarracenicí, lapacioli (44) polipodij polli(ri)ci, cardu(n)celli (45) mar(tri)ssilva (46) herbe muscate panis cicuti, scolopendrie, crispule (47) camphorate storacx medulle cervi(ni) (48) thuris añ ʒ ij rad evisci (49) cimini mirre añ ʒ 1 ½ fenugreci ʒ vi butiri ʒ v olei nardini ʒ ½ olei communis lb viij cere lb 1 ½ vini odoriferi lb iij fc ungtm martem.

Ungentum de lapide calaminare

R/ clavidis calaminari 50/ extincti in aceto t'bus vicibus ʒ iij lit(ar)girij ʒ ij cerusi ʒ i vitrioli ʒ ½ mirri olibani yreos añ ʒ iij cere opte 1 ½ olei veteris lb i ½ fc ungtm.

De recepten van den emplastren :

Emplm Diaquilon

R/ Litemgiri argenti lb ij olei veteris lb iiij muscillagis rad emsci (51) fenigreci et sem(in)is lini aa lb ½ decognantur ut decet et fiant magdaleonis.

Emplm Diaquilon album

R/ olei communis antiqui lb iiij litargiri auri subtilissime pulverisati lb ij mus-sallaginis fenugreci se lini et altee aa lb ½ decoquantur fiact diaquilon prescriptum et addatur pro qualibit lb 3 ½ de pulvere vetos et fiant magdaleones secundum arte.

Emplm Diaquilon magnum

R/ Litemgiri auri subtilissime pulverisati ʒ vi olei yrini, camo(m)illa et anetini añ ʒ iiij muscillaginus rad altee, se lini fenugreci et ficuu(m) pi(n)guici et passula-rii (52) succi yreos, succi squille, ysopi humide glutinis alzanac (53) añ ʒ vi terreben-tini ʒ ½ et ʒ ij resine pini. cere citrine. añ ʒ i. confice secundum artem.

Emplm griseum

R/ Terre sigillate. boli armenici aa ʒ i litemgiri auri. ceruse sicce añ ʒ ½ lapidis calaminaris ʒ ij olei lb ½ cere ʒ iiij aceti ʒ ½ et coquantur parum litargirum.

Emplm Gracia dei album

R/ cere, resine albe. añ ʒ iij terebentine qrtl 1 ½ pulveris olibani ʒ i fiat em-plastrum.

Emplm ceroneum

R/ picis navalis colate. cere añ ʒ ij et ʒ iij serapini ʒ ij armoniaci. terebentine colofonie. croci añ ʒ i et ʒ iij. aloes. mirre, thuris añ ʒ i oppoponacis galbani. storacx calamite et masticx alum(in)is fenigreci añ ʒ vi storacx ruber dbellij. storacx liq(ui) de añ ʒ iij litargiri ʒ 1 ½ confice ut decet.

Emplm Oxicroceum

R/ Croci, picx navalis. colofonie. cere añ ʒ iiij terrebentine, galbani. armoniaci. masticis, oliba(n)i mirre añ ʒ i et ʒ iij. confice ut decet.

Emplm Apostolicon

R/ Litargiri ʒ xii cere rubeae, colafonie, añ ʒ iiij cere albe. visci quercini (54) añ ʒ ij armoniaci, lapidis calaminaris añ ʒ 1 ½ masticx, thuris, lapidis magnetice añ ʒ 4. diptani, terebentine galbani. bdellij, mirre, calcecumenon (55) sarcocolla, lapidis calcx aristologie rotunde, prassy (56) viridis, oppoponacx añ ʒ vi olei communis lb ij ½ fiat emplm.

Emplm De melliloto

R/ florum melliloti ʒ vi florum camo(m)ille, fenugreci. granorum lauri. radices altee. absinthij. añ ʒ iij se. apij cardamo(m)i. yreos cip(er)i (57) spice (58) cassielignie. ameos (59) anisi añ ʒ ij ½ sansuci (60) ʒ iij. armoniaci ʒ x storacx. bdellij añ ʒ v. terebetine ʒ 1 ½ ficicum pinguium no xij cepe hirsine resine añ ʒ ij ½ cere ʒ vi olei sansucini (61) olei nardini añ q sufficiat ad infundendum.

Emplm contra Rupturam

R/ Picis navalis, cere rubee. colofonie añ qrts i. litargiri. armoniaci. terrebentine. masticis. thuris. aloes. dragaganti. mirre. sarcocele. gummi arabici radice consolidate maioris gijli añ $\frac{3}{4}$ i. acacie. galbarum, balaustiarum añ $\frac{3}{4}$ l $\frac{1}{2}$ sanguis draconis. mumie. psenen piscuum caporis combustorum, centauree consolidate minor añ $\frac{3}{4}$ $\frac{1}{2}$ glutinit, piscuim $\frac{3}{4}$ ij olgovi martim et masticis q sufficiat. fiat emplastrum.

Item alle andere emplastren salven ende confectien pillen laxativen, siropen elestuarien ende trociscen oft dergelycke die men in de apoteken ghewoonlic is te maken. Waer af de descriptien hier in dese tafle niet gheset en syn. Die sal men van nu voortane moeten maken ende conficiere na de discripcie van den antidotario Nicolay salernitani.

Ende alsoe de doctoren in medicinen dat van ouden tiden gheordineert ende al omme gheuseert hebben. Naervolghende oock der verleeninghen ende ordinancien biden heer ende borghemeestre scepenen ende rade der stadt van a(n)werpen. Inden jare xiiiij xcix den xxiii dach in april voor paesschen daerop ghemaect ende gheordoneert synde.

De theriaca diatesseron moet dus gemaakt worden volgens Avicenna, de zalven en pleisters volgens het Antidotarium Nicolai Salernitani.

Allereerst moet men toestemming hebben voor de vervaardiging van de theriak van « dekens ghezworen oft ander daertoe vanden dekens ghedeputeert zijnde » « Om te weten oft die ghene die dat maken willen daer af goet verstant hebben ». De contrôle op de bereiding is uitvoerig maar ongeveer gelijk aan de vroegere. De eed wordt uitgebreid tot de bereiders van zalven en pleisters.

Behalve het voorschrift voor de theriak vinden we op de beide zijluiken de recepten voor :

Unguentum	diathea	Emplm	Diaquilon
»	populeon	»	» album
»	ad Fracturam	»	» magnum
»	de Cerusa album scdm Rasum	»	griseum
»	agrippa	»	Gracia dei album
»	arragon	»	ceroneum
»	fuscum	»	oxicroceum
»	basilicon	»	apostolicon
»	apostolorum	»	De melliloto
»	marciaton	»	contra Rupturam
»	de lapide calaminare		

Zijn dit dus de meer of minder afwijkende recepten, de overige « emplastren, salven ende confectien, pillen, laxativen, siropen, electuarien ende trociscen oft dergelycke die men in de apoteken ghewoonlic te te maken... die sal men van nu voortane moeten maken ende conficiere na de discripcie van den antidotario Nicolay salernitani. Ende alsoe de doctoren in medicinen dat van ouden tiden gheordineert ende alomme gheuseert hebben. » Duidelijker kan het toch haast niet gezegd worden dat het Antidotarium toen de vigerende pharmacopee van Antwerpen was.

Tenslotte wordt in dit verband verwezen naar een ordinnantie van 23 April 1499 « voor paeschen » die helaas op het archief niet meer terug te vinden is.

Van de 21 voorschriften voor zalven en pleisters zijn er slechts 10 in de antidotarium uitgave van v a n d e n B e r g (62) terug te vinden.

Misschien kan het 2 jaar tevoren te Brussel gedrukte « dlicht d'apotekers » hierin uitkomst brengen.

In de tweede editie komen inderdaad 8 van de 11 zalven voor, van de 10 pleisters echter slechts 1. Er moeten dus nog andere bronnen zijn. Een nader onderzoek hiernaar zou interessante gegevens kunnen opleveren omtrent de in de Nederlanden gebruikte voorschriftenboeken.

Samenvattend kan dus gezegd worden dat in Antwerpen uit een algemene contrôle op kwaliteit en gewicht uitgeoefend door de Meersse (1422), een keur groeit op de handel in specerijen (1447, 1460) met een enkele passage over geneesmiddelen. Dat in 1499 een keur op de bereiding van de theriak uitgevaardigd wordt die in 1517 uitgebreid wordt tot een keur op de uitoefening van de pharmacie waarin de recepten voor de bereiding van de theriak en een aantal pleisters en zalven

(62) W. S. v a n d e n B e r g, Eene middelnederlandsche vertaling van het Antidotarium Nicolai ; Leiden 1917.

gegeven worden en voor het overige, het antidotarium Nicolai als voorschriftenboek aangewezen wordt.

(5) bekostigen. (6) ongekneusd. (7) honig. (8) in het klein verkopen. (9) weigeren. (10) holwortel. (11) heemst. (12) hederà = klimop. (13) knoppen. (14) braam. (15) nachtschade. (16) sedum. (17) postelein. (18) huislook. (19) ecballium elaterum. (20) waternoot. (21) sambucus. (22) volgens *C o r d u s vera serpentaria*. (23) Sabina. (24) Plantago. (25) Nepeta kattenkruid. (26) uit muscus gemaakt. (27) sagapinum. (28) iris. (29) wierook. (30) ebuli. (31) basilicon. (32) volgens *C o r d u s mentha aquatica*. (33) *Salvia officinalis*. (34) berenklaauw. (35) asparagus. (36) verschillend verklaard. (37) hemelsleutel. (38) volgens *C o r d u s persicaria*. (39) crassula = donderkruid. (40) volgens *C o r d u s plantago major*. (41) fragaria. (42) vijfblad. (43) volgens *C o r d u s herba Judaica*. (44) kleine klit. (45) *Carduus benedictus*. (46) volgens *C o r d u s speklilien*. (47) *Anthemis cotula*. (48) march van den hert. (49) heemst. (50) galmei. (51) heemst. (52) rozijnen. (53) vislijm. (54) *Loranthus europaeus*. (55) *Aes ustum*. (56) malrove. (57) cyperi. (58) spikenard. (59) ammi majus, akkerscherm. (60) *Sampsuchi = maiorana*. (61) *oleum sampsuchinum* volgens *C o r d u s*.

RÉSUMÉ

Les plus anciennes ordonnances pharmaceutiques d'Anvers

par le Dr. D. A. Wittop Koning.

Dans un article précédent l'auteur a publié le texte des ordonnances d'Anvers de 1422 et 1447.

Maintenant il publie le texte des ordonnances de 1499 et 1517. Il y ajoute quelques prescriptions pour la préparation de la thériaque, des onguents et des emplâtres. Pour tous les autres médicaments l'Antidotaire de Nicolas y est la pharmacopée obligatoire.

BROEDER JAN BISSCHOP EN ZIJN PHARMACIA GALENICA ET CHYMICA *

door Dr. P. BOEYNAEMS (Antwerpen).

Rond het midden der XVIIde eeuw verscheen te Gent, zonder naam van schrijver, een in het Nederlands geschreven farmaceutisch boek met als titel : « *Pharmacia Galenica & Chymica. Dat is : De vermeerderde ende verbeterde Apotheker en Alchymiste Licht ende Distilleerkonst* ». Het werk bevat, verdeeld over zeven boeken — in latere uitgaven over acht boeken — al hetgeen nodig geacht werd voor de opleiding van de leerling-apotheker : het erkennen der simplicia en hunne hoedanigheden, de manier van voorbereiden der verschillende artsijen enz., kortom al wat de apotheker weten moest, zowel van de Galenische artsijbereidkunde en artsijkunst, als van de medicamenten die de toen opkomende scheikundige wetenschap leverde. Het is de gangbare farmaceutische kennis van de XVIIde eeuw, geput uit de verschillende auteurs die over de farmacie hadden geschreven. De schrijver citeert telkens zijn bronnen, geeft naam op van auteurs en hunne werken en getuigt aldus van een grote belezenheid. Maar naast deze uitgebreide boekengeleerdheid, vinden we toch ook herhaaldelijk bewijzen van eigen praktische waarneming. De gegevens worden aan de eigen ervaring getoetst, voorgangers en tijdgenoten worden gecorrigeerd, waarbij dan de reden van de eigen zienswijze wordt uiteengezet. Naast de compilatie van reeds gekende wetenschap, heeft het boek de verdienste van de persoonlijke ondervinding en kennis van de schrijver mede te delen.

De anonieme « *Pharmacia Galenica et Chymica* » werd vermoedelijk in 1652 geschreven en te Gent voor het eerst in 1653 uitgegeven. Alhoewel we er geen exemplaar van op het spoor zijn gekomen en de speurzinnige boekenkenner F. Vander Haeghen in zijn *Bibliographie Gantoise* hiervan ook geen melding maakt, hebben we toch sterke vermoedens dat te Gent in 1653 de eerste uitgave verscheen : de schrijver er van verbleef immers te Gent en de twee geneeskundige approbaties in het begin van het boek zijn van Gentse geneesheren en gedateerd van 1653. Er

* Naar een mededeling in de Kring voor de Geschiedenis der Pharmacie in Benelux te Antwerpen op 12 mei 1956.